

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационен труд на тема

Компетентностният подход в

литературното образование в средното училище

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
в област на висше образование 1. Педагогически науки
професионално направление 1.03. Педагогика по обучението по научната специалност
методика на обучението по български език и литература

Докторант: Людмила Зарева Берковска

Рецензент: проф. дпн Мария Димитрова Герджикова

Предложената за защита докторска работа на Людмила Зарева Берковска изследва и разгръща един значим и актуален проблем за образованието в Европа и света и в най-голяма степен за българското образование.

Представеният дисертационен труд започва с един художествен текст, който образно, но изведнъж въвежда в същината на изследвания проблем. В този стил ще продължа и аз с един художествен образ, който много лаконично, но затова пък много убедително демонстрира колко значим е проблемът за компетентностния подход в образованието и в частност в литературното образование. Проблем – колкото актуален, толкова и вечен, защото се основа на връзката между знанието и живота.

И така още Гьотевият Фауст възкликва:

„Ах, философия, за жалост, и право, богословие и медицина аз учих не една година и, ей ме, същият глупак, какъвто бях преди, съм пак!“ Терзанията на професора, изучил четирите науки на времето си, идват оттам, че въпреки всичките знания не разбира смисъла на човешкия живот. И както е известно, накрая, преминал през перипетиите на живота, познал живота чрез самия живот, открива в какво е неговият смисъл.

Този цитат показва чрез художествен образ защо въвеждането на компетентностния подход в българската образователна система е значимо и актуално в настоящия момент, когато е необходимо създаване на нови ефективни образователни

практики в Нова учебна среда. Образованието в 21. век се поставя на друга основа чрез преодоляване на прекалената теоретизация и откъснатост от живота посредством въвеждане на иновативни, интерактивни, атрактивни средства за обучение, свързани с подготовката на учениците за живота и реалността.

Л. Берковска вижда необходимостта от въвеждането на компетентностния подход в образованието (и в частност в литературното образование) в „очевидния разрыв... между училището и живота, между знанията и способността успешно да се отговаря на предизвикателствата на 21. век... и свързаните промени в глобалния свят”. Авторката извежда тезата, че опорна точка за осмислянето и преодоляването на този разрыв трябва да се търси в компетентностния подход, въпреки цялата проблематичност на нееднозначната определеност и нееднозначното отношение към понятието компетентност. Основанията са в това, че проблемът не може да бъде преодолян с трупането на нови и нови знания, които в днешно време и бързо остаряват. Предизвикателството пред новия 21. век е да реши този проблем и дисертационното изследване води до извода за необходимостта от „нова целева ориентация: от знания към компетентности”.

Представената за защита докторска работа на Людмила Зарева Берковска представлява едно сериозно и задълбочено изследване на теоретично и практическо равнище на значими и актуални проблеми, свързани с образованието в средното училище. Трябва веднага да отбележа, че теоретичните постановки се опират на сериозни научни дирения на авторката и на познаването на учебната практика. Трудът е написан с компетентност, със задълбочено методологическо и методическо осмисляне, с творчески търсения и аналитичен поглед. Резултат е на редица проучвания и наблюдения, обобщени, изведени и формулирани. Впечатлява живата и непосредствена ангажираност на дисертационния труд с проблемите на образованието, и разбира се на литературното образование, и с възможностите, които се откриват с въвеждането на компетентностния подход. В търсенията на авторката проличава високостепенност и възможност за позитивни решения на възлови въпроси. В центъра на дисертацията на Людмила Берковска убедено и убедително се защитава тезата, че въвеждането на компетентностния подход е от важно значение за развиване на интерпретативните умения на учениците още от ранна възраст. За целта е създаден теоретичен и методически проект, който генерира идеи за прилагането на този подход. Обосновава

се и се пропагандира неговото активно използване в образователния процес и в частност в литературното образование.

Без да навлизам в представяне на съдържанието на отделните части в композицията на дисертацията ще им направя само оценъчна характеристика.

Дисертационният труд се състои от 275 страници и включва шест глави, библиография и приложения. В уводната **първа глава** са изложени мотивацията за избор на темата, изследователският въпрос и изследователските методи, определени са предметът на изследването, целта и задачите на изследването (гъвкав холистичен модел на компетентност и модел за Нова учебна среда). Докторантката показва, че изучаването на литература в средното училище не може да бъде затворена система, а следва да бъде интердисциплинарно, както и изучаването на всяка друга дисциплина. В широк социокултурен контекст тя доказва необходимостта от Нова образователна парадигма – дискурс на компетентностите.

Втора глава е посветена на социокултурните и теоретичните предпоставки за компетентностнобазиран подход в образованието. На фона на историята на компетентностнобазираното образование са разгледани предизвикателствата пред образованието днес и тенденцията към политики на компетентностите и към компетентностнобазирано образование. Докторантката сравнява утвърдени компетентностнобазирани образователни подходи и е установила необходимостта от конструирането на концепт *компетентност* и общото в различните концептуализации – петте ключови компетентности: комуникативна компетентност, компетентност за сътрудничество и работа в екип, информационна компетентност, социална и културна компетентност, гражданска компетентност.

В **трета глава** е предложен един холистичен модел на компетентност, основан на интегриране на знания, умения и отношения, необходими за развитието на личния потенциал и постигането на успех, който да бъде инструмент за разработване на образователна политика за литературни компетенции. Очертани са семантичното поле на концепта компетентност и концептуалните подходи към компетентността, конструиран е гъвкав холистичен модел на компетентност.

Този модел е използван в **четвърта глава** като инструмент за анализ на нормативните документи на образователната политика по литература в средното училище. Обсъдени са дескрипторите на литературна компетентност в представите на

учителите по БЕЛ, резултатите на учениците и международните изследвания, които ги оценяват, при което докторантката установява функционална подмяна на компетентностите със знанията. Така тя достига до подробно развита концепция за това, какво представлява литературната компетентност – концепция, почиваща на гъвкавия холистичен модел, изложен в предходните глави.

В **пета глава** конструктивистката епистемологична и теоретична парадигма, гъвкавият холистичен модел на компетентност и концептът литературна компетентност, последователно развити дотук, са използвани за моделиране на Нова учебна среда за развиване на компетентности. Специфичните роли на учителя и на ученика са определени от техния диалог с текста, което превръща ученика в активен субект и пълноправен интерпретатор.

В заключителната **шеста глава** са открити изводите и резултатите на дисертационното изследване.

Компетентностният подход навлиза в образованието през последните десетилетия на 20. век. Навлиза по време на криза, когато са нужни нови и решителни промени. Авторката на дисертацията проследява добросъвестно, със задълбочен анализ, с разбиране и с отношение целия процес. От неговото начало до днес са минали цели 20 години. Обстойният преглед в дисертацията на развитието на това явление в Европа и в Америка представя цялата трудност при изясняването на неговата същност, на неговото значение и ползата от прилагането му, както с позитивите, които носи, така и с критиките, които предизвиква.

За едно дисертационно изследване определението „актуално” звучи тривиално. Ще се обоснова обаче защо определям така настоящия труд, като припомня, че понятието „компетентност” влезе в българските държавни образователни изисквания за учебно съдържание през 2000 г. В тях като основна цел на образованието се определя „постигането на определено равнище на компетентност”. И до днес обаче концептът „компетентност” остава неизяснен. Когато се създаваха ДООИ за учебно съдържание, надделяваше увереността, че те ще сложат едно ново начало в българската образователна политика и практика, ще поставят българското образование в контекста на европейското, и ще му върнат челното място, което заема през 30-те и 40-те години на миналия век.

Очакванията не бяха оправдани, причините за което са разнородни. Настоящото изследване засяга главно две от тях. В ДОИ за учебно съдържание влиза изискването за постигане на компетентност. Като погледнем назад, можем да се гордеем, че едно ново за европейската и американската образователна система явление навлиза толкова бързо в българското образование. Всъщност обаче то е само вписано в държавните институционални документи, но не навлезе нито в образователната политика, нито в образователната система. Като свидетел на този период мога ангажирано да кажа, че терминът „компетентност” се прие, без да се уточни смисълът на самото понятие. И тогава, а и до днес „компетентност” се схваща в най-общия смисъл, без разбиране и без връзка с подхода, който представя настоящата дисертация, без познания за неговата същност и роля. Като аргумент за казаното ще припомня, че петнадесет години след създаването на ДОИ за учебно съдържание още няма изготвени ДОИ за оценяване (проблем, който се третира в настоящото изследване във връзка с компетентностния подход). Петнадесет години се работи, без да е ясно какво се оценява и как се оценява постигнатото. И това не е случайно, не е резултат от познатата ни чиновническа инертност, а на факта, че ДОИ за учебно съдържание и учебните програми не задават ясни, точни, осмислени, убедителни параметри, по които трябва да се ориентира образованието, и по тази причина не могат да се изготвят и критерии за оценяване. Тези въпроси още преди години бяха поставени в изследване на друг член на катедрата – проф. Дамянова. Сега в друга плоскост и с отново рационални решения ги виждаме в работата на Л. Берковска. Ще кажа, въпреки че не е в стила на една рецензия, че се гордея с гражданската ангажираност и научната отговорност на колегите от Катедрата по методика към ФСлФ.

Така обаче стигаме до това, което от моя гледна точка, е най-значимото в настоящата докторска работа, а именно, че с представянето и разгръщането на идеите за внедряването в образователния процес, и конкретно в процеса на литературното образование, на компетентностно ориентирания подход в българското образование най-сетне се поставя конят пред каруцата, а не обратното, както беше досега. Изяснява се какво трябва да се постигне: най-напред да се изясни какво е компетентност в глобален и в интердисциплинарен план, и тогава, след като се определи прицелната точка, да се търсят пътищата, средствата, възможностите за достигането. Това авторката уточнява още в увода на дисертационния труд, като заявява, че няма да предложи един

конкретен методически проект, защото вижда това в разрез с епистемологията на изследването.

Тази кратка бележка още веднъж, но вече от нов ракурс, обръща поглед към явлението, на което отговаря концептът компетентност. Наистина е необходимо първо да се уточни в какво е същността на явлението и след това да се търсят пътищата, средствата, методите за неговото реализиране.

Все пак въпреки че скоростта и степента на усвояване на компетентностите зависят от личните качества на ученика, не мога да се съглася, че „литературните компетентности не се преподават... и не могат да бъдат привнесени” (с. 222). Вероятно авторката е имала предвид „затвореното преподаване”, споменато в същия абзац, чиято алтернатива е предлаганата от нея концепция. В случай че не е така и докторантката действително смята, че компетентностите не могат да се преподават, са необходими допълнителни разяснения по този важен принципен въпрос.

Да обобщя: предложеното за разглеждане дисертационно изследване проучва обширно и представя задълбочено социокултурните и теоретични предпоставки за компетентностно ориентирания подход в образованието, проследява историческата поява и развитието на този подход в образователното пространство, прави анализ на съвременната образователна ситуация по литература в средното училище, и най-важното – създава холистичен модел на компетентност, който поставя ученика в центъра на литературното образование; конструира концепт на литературна компетентност, който не зависи от конкретна литературнотеоретична парадигма и затова има голям потенциал; вижда развитието и реализирането на компетентностите в литературното образование със създаването на нова учебна среда, за която също изгражда теоретичен модел.

Приемам изведените от докторантката приноси, защото са обективно, ясно и точно посочени. Считаю обаче, че не са пълни, а също така, че трябва да имат и оценъчен характер.

Предложеният дисертационен труд третира изключително значими проблеми, някои от които се поставят за първи път в българската методическа литература и практика, и с решаването им създава предпоставки за значими и функционални

промени в българската образователна политика и практика и води до идеята за обновяване на българското образование.

Авторефератът на Людмила Берковска представя коректно дисертационния текст. Налице са и достатъчен брой публикации.

С категорична убеденост предлагам на уважаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Людмила Зарева Берковска в областта на висше образование Педагогически науки, професионално направление Педагогика по обучението по научната специалност методика на обучението по български език и литература.

08.10.2014 г.

София

Рецензент:

проф. дпн Мария Герджикова